Прегледни рад
811.131.1'367.632'33
doi: 10.46793/NasKg2253.043K

Наслеђе 53 • 2022 • 43–59

Тијана Н. Кукић[1]
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет

АНАФОРА И УПОТРЕБА ЧЛАНА У ИТАЛИЈАНСКОМ ЈЕЗИКУ

Анафора представља комплексну језичку појаву која омогућава повезивање информација унутар текста. Састоји се из антецедента и анафорског израза. Антецедент указује на вантекстуални референт и уведен је превасходно неодређеним чланом, али у овом раду указаћемо на случајеве када се уз антецедент употребљава и одређени члан. Анафорски израз увек садржи одређени члан, будући да се на тај начин сигнализира да је дошло до текстуалне кохезије кроз повезивање антецедента с анафорским изразом. Циљ рада јесте да на основу квалитативне анализе корпуса састављеног од шест књижевних дела уочимо врсте анафоре, да анализирамо језичка средства која су присутна у анафорском изразу, као и на који начин долази до повезивања антецедента и анафорског израза. Указаћемо на четири врсте анафоре: директну, индиректну, асоцијативну и анафорске инкапсулаторе. Прве две врсте карактерише кореференција, односно, идентичност референата. Друге две карактерише неидентичност референата. Све четири врсте анафоре успешно остварују текстуалну кохезију и читалац је у стању да повеже антецедент с анафорским изразом, без обзира да ли је реч о идентичности или неидентичности референата унутар анафоре. Циљ нам је да укажемо на факторе који омогућавају такву врсту распознавања, а како бисмо ту појаву појаснили фокусираћемо се превасходно на прагматичке чиниоце, али узимајући у обзир граматичке и семантичке чиниоце. Кроз овај рад показаћемо да се антецедент и анафорски израз могу повезати на многобројне начине: кроз понављање исте лексеме, кроз лексичке супституте у анафорском изразу који су семантички повезани с антецедентом, кроз асоцијативне, логичке и прагматичке везе.

Кључне речи: анафора, италијански члан, антецедент, анафорски израз, врсте анафоре, прагматички фактори

1. УВОД

Анафора представља један од кључних елемената текстуалне кохезије, којом се упућује на претходни део текста. Састоји се из антецедента и анафорског израза. Антецедент упућује на вантекстуални референт за разлику од анафорског израза, који је ендофоричке природе, односно упућује унутартекстуално, на антецедента, самим тим на претходни сегмент текста. Анафора се може дефинисати као однос између два језичка

1 tijana.kukic@filum.kg.ac.rs

елемента: у оквиру тог односа тумачење антецедента утиче на тумачење анафорског израза (Huang 2006: 288).

Анафора представља једну од најкомплекснијих појава у оквиру природног језика (Huang 2006: 288). Чомски (1981, 1995) у анафори види могуће разрешење разумевања природе људског ума и начина на који усвајамо језик, а то питање, по његовом мишљењу, основно је питање лингвистике (Chomsky 1981, 1995 у Huang 2006: 288).

Анафора представља „изразе којима се упућује на ентитет на који се већ упутило путем антецедента у претходном ко-тексту (или који је већ присутан у универзуму дискурса)" (Conte 1991: 2).

Ло Дука указује да је анафора „онај језички механизам који остварује везу између два или више елемената у тексту, антецедента и свих израза путем којих се на тај антецедент поново указује"[2] (Lo Duca 2013: 198).

Анафора је важна јер у себи укршта синтаксичке, семантичке и прагматичке факторе (Huang 2006: 288; Marello 1986: 121). Марело издваја три врсте анафоре: синтаксичку, која се служи проформама (у нашем раду то су анафорски изрази) и зависи од граматичких правила, прагматичку, која се базира на енциклопедијским знањима, и семантичку, која се заснива на лексичком знању, на повезивању речи и њихових синонима или хиперонима (Marello 1986: 121).

Ми ћемо се у овом раду фокусирати превасходно на важност прагматичких фактора и њиховог утицаја на употребу члана у оквиру анафоре. Анафора базирана на прагматичким чиниоцима, односно, прагматичка анафора, указује нам на сву комплексност начина помоћу ког долази до умрежавања информација и стварања кохерентног, читаоцу разумљивог текста. Ти чиниоци не подразумевају, како истиче Марело (Marello 1986: 121), само енциклопедијска знања (знања о свету) већ подразумевају познавање контекста или ко-текста, универзума дискурса, заједничких знања саговорника, способност уочавања референта као и кооперативност саговорника (Grice 1989: 368–369).

2. ЦИЉ РАДА

Циљ рада јесте да прикажемо анафору кроз њене различите делове, антецедент и анафорски израз, и начине на које долази до њиховог повезивања и стварања текстуалне кохезије. Кроз анализу корпуса од шест књижевних дела уочили смо четири врсте анафоре које ћемо анализирати у овом раду.

Прва врста анафоре јесте директна анафора: њу карактерише лексичка идентичност антедецента и анафорског израза. Друга врста јесте индиректна анафора, код које постоји читав низ могућих анафорских израза који се повезују с антецедентом захваљујући семантичко-прагматичкој вези која постоји између њих. Кореференција, односно, идентичност референата, карактерише ове две врсте анафоре. У овом раду

2 Превод ауторке чланка.

Наслеђе 53 • 2022 • 43–59

приказаћемо и случајеве анафоре у којима долази до неидентичности референата. Та појава присутна је у трећој и четвртој врсти анафоре, код асоцијативне анафоре и код анафорских инкапсулатора. Асоцијативна анафора одликује се јаким логичко-асоцијативним везама између елемената анафоре, док анафорски инкапсулатори представљају речи које попут „капсуле" (Ло Дука 2013: 200) квалификују антецедент који може бити цео претходни исказ. Фокус је овог рада на прагматичким факторима који утичу на повезивање антецедента и анафорског израза, стварајући на тај начин текстуалну кохезију и тематски континуитет текста. Такође, проучићемо како прагматички чиниоци утичу на употребу члана како код антецедента тако и у оквиру анафорског израза.

3. *ОСНОВНА ТЕРМИНОЛОГИЈА*

Будући да у овом раду посматрамо анафору превасходно из прагматичке перспективе, ради лакшег праћења рада увешћемо и концизно ћемо објаснити термине које ћемо користити и који ће бити саставни део рада. Важност граматике и семантике несумњива је када је реч о анафори, али сматрамо да су термини из ових области познати читаоцу. Појаснићемо следеће прагматичке појмове: референцију, референт, универзум дискурса, знања о свету, заједничка знања, контекст (и ко-текст) и кооперативност саговорника.

3.1. Референција (енгл. reference*)*

Референција представља чин путем којег говорник повезује речи с одговарајућим референтима у спољном свету (Dardano 2005: 292). Како наводи Карлсон, референција нам омогућава временско и просторно измештање у односу на тренутак говорења (Carlson 2006: 74). Као примере наводи да можемо говорити о Абрахаму Линколну или Јулију Цезару, а да они нису наши савременици, или можемо говорити о Тахитију или планети Плутон, а да тамо никад нисмо били (Carlson у: Horn, Ward 2006: 74).

3.2. Референт

Референт је „у филозофској лингвистици и у семантици назив за ентитет (предмет, стање, ствари, итд.) у спољном свету на који се односи неки језички израз; на пример, референт речи столица је предмет столица" (Crystal 1985: 316). У литератури о референцији срећемо и појам ентитет. Када Корзен говори о „ентитету", он под тим појмом подразумева ванјезичке појаве, постојеће у свету, конкретне или апстрактне, попут предмета, живих или неживих бића, процеса, акција, стања (Korzen 1996: 18). Картунен (1976) уводи термин „дискурсни референт" („discourse referent"), који може да се односи и на сам текст и на спољни свет.

3.3. Универзум дискурса (енгл. universe of discourse*)*

Универзум дискурса дефинише се као: „било који исказ о одређеном свету, стварном или измишљеном (или делимично стварном, делимично измишљеном) о коме говорник прича”[3] (Hurford et al. 2007: 62). У оквиру универзума дискурса могу се наћи: реални појмови, предмети и особе, али и фиктивне особе, тј. ликови из филмова или књижевности, попут Шерлока Холмса или једнорога (Jackendoff 2002: 301–302).

3.4. Знање о свету

Како бисмо могли да разумемо анафору, односно анафорски израз, често морамо да се ослонимо на наша знања о свету. Овај термин подразумева да свако од нас поседује одређену количину општег знања о свету: ко је председник одређене државе, шта су то Месец, Сунце или звезде и да су то јединствене појаве у природи, где је Африка, да прво дође ручак па онда вечера и слично. Дакле, то су како енциклопедијска знања тако и познавање друштвених норми понашања и опхођења.

3.5. Заједничко знање

Термин „заједничко знање” („common knowledge”) уводи Луис (1969) како би објаснио начин на који се одвија комуникација између саговорника (Lewis 1969 у: Clark 2009: 116). Заједничко је знање специфично јер подразумева одређену количину информација које деле говорник и саговорник и на основу њих заснивају комуникацију, а то се рефлектује и на самом граматичком нивоу. На пример, врло је вероватно да ће у њиховим исказима преовладавати употреба одређеног члана зато што управо одређени члан указује и упућује на референте који су познати говорнику и саговорнику.

3.6. Контекст

Контекст представља све оно што чини позадину једне комуникативне ситуације: то могу бити просторно-временске координате, културни обрасци, општа знања и слично. Како истиче Круз: „контекст представља есенцијални фактор у интерпретацији исказа. Најважнији аспекти контекста су: (1) претходни или наредни искази (’ко-текст’), (2) непосредна физичка ситуација, (3) шира ситуација, укључујући друштвене ситуације као и односе моћи, и (4) претпостављено знање које деле говорник и саговорник.” (Cruse 2006: 35) На њега утичу и ванјезички чиниоци, попут културне или социјалне позадине.

3 Превод ауторке чланка.

Наслеђе 53 • 2022 • 43–59

3.7. Кооперативност саговорника

Будући да разумевање текста зависи од самог читаоца, сматрамо да је важно указати на појам „кооперативности саговорника" у оквиру процеса читања и разумевања текста. Грајс уводи идеју о кооперативности унутар комуникативне ситуације под називом „принцип кооперативности" („cooperative principle"). Сарадња се одвија између саговорника и она је неопходна како би се текст правилно разумео (Меу 2009: 791).

4. АНАФОРА И ЊЕНИ ЕЛЕМЕНТИ

Анафора се састоји из антецедента и анафорског израза. У упућивању на антецедента и анафорске изразе помаже нам члан. Неодређени члан обично уводи први од два управо споменута елемента (антецедент), док одређени члан уводи други елемент (анафорски израз). Антецедент може бити уведен и одређеним чланом, и то у посебним случајевима, о којима ћемо говорити у потпоглављу 4.1.

4.1. Антецедент и употреба члана

С обзиром на чињеницу да у тексту анафорски изрази не могу функционисати без антецедента, Корзен закључује да анафору карактерише референцијална хијерархија и да се антецедент може сматрати кључним у информативно-референцијалном смислу; само тај елеменат повезује текст са спољним светом (Korzen 1996: 114). Антецедент не може изостати, а уколико се изостави, текст ће изгубити смисао, за разлику од случаја када се изостави анафорски израз (Korzen 1996: 132).

Антецедент се карактерише употребом неодређеног члана, будући да он уводи у универзум дискурса текстуално нов, непознат појам.

[1a] Luca mi ha portato **una** rivista. Leggerò **la** rivista domani. (Корзен 1996: 115).

[1б] Лука ми је донео један/неки часопис. Прочитаћу часопис сутра.

Међутим, постоје ситуације у којима је идентитет референта недвосмислен, јединствен, и самим тим ће се у антецеденту јавити одређени члан. Такви су референти, на пример: *il sole*, *la luna*, *il Papa*, *il presidente* (редом: *сунце*, *месец*, *папа*, *председник*). Исти је случај и са контекстуално јединственим референтима који се базирају на заједничким знањима саговорника, попут: *portami il quaderno* (*донеси ми моју свеску*) (Prandi, De Santis 2011: 256). У наведеном примеру говорник упућује на своју свеску и употребљава одређени члан без посесива. У италијанском језику предмете који су нам блиски довољно је одредити чланом да би се постигла посесивна вредност (Dardano, Trifone 2001: 150).

Употреба неодређеног или одређеног члана с антецедентом зависи и од процене говорника да ли је саговорник упознат с референтом. Неодређени члан јесте сигнал да је референт непознат саговорнику (Prandi, De Santis 2011: 255).

Такође, уколико антецедент представља именичку синтагму која означава класу, може се употребити како одређени тако и неодређени члан. Овде постоји блага разлика у значењу: одређени члан говори о свим члановима класе уопштено, док неодређени члан указује на најрепрезентативније чланове унутар класе. (Prandi, De Santis 2011: 256).

У наредном примеру можемо уочити употребу антецедента с одређеним чланом на основу заједничких знања саговорника, односно писца и читаоца:

[2а] Una volta che **il** Commendatore abbia dimostrato che può mettere in difficoltà quello che si chiama il salotto buono della finanza e della politica, è probabile che il salotto buono lo preghi di smetterla con quell'idea, **lui** rinuncia a Domani e ottiene un permesso di entrata nel salotto buono. (Num, 11/119)

[2б] Када комендатор буде показао да може да доведе у неприлику врхушку у финансијским и политичким круговима, врло је могуће да ће га замолити да се окане те идеје, он ће одустати од издавања листа Сутра и тако ће стећи улазницу за врхушку.

У следећем примеру видимо употребу одређеног члана уз антецедент који представља класу:

[3а] **Il** serpente corallo comune è diffuso tra le regioni sudorientali degli Stati Uniti e il nord-est del Messico. **Il** serpente corallo predilige la vita solitaria, ma modifica questa abitudine nella stagione dell'accoppiamento, in primavera. (Palermo 2013: 80).

[3б] Северноамеричка коралска змија распрострањена је у југоисточним регијама САД-а и североистока Мексика. Северноамеричка змија воли усамљенички живот, али мења ову своју навику у доба парења, на пролеће.

4.2. Анафорски израз

Анафорски израз (Korzen 1996: 113) саставни је део свих врста анафоре. Израз смо преузели од Корзена. За анафорске изразе Конте употребљава термин „номиналне про-форме" објашњавајући да су то „сви они изрази уз помоћ којих говорник може да упућује на предмете и стања на које је већ упутио путем антецедента у пре-тексту" (Conte 1988: 21 у: Korzen 1996: 113).

Анафорски израз граматички је уведен одређеним чланом јер се на тај начин указује да је наступило еференцијално повезивање с антецедентом. За директну анафору карактеристично је понављање, док је за индиректну и асоцијативну анафору, као и за инкапсулатор, карактеристична замена израза; у сваком случају, употребљава се одређени члан:

[4а] Mi hanno regalato un libro. È **l'**ultimo romanzo di Camilleri. (Prandi, De Santis 2011: 255)

[4б] Поклонили су ми једну књигу. То је најновији Камилеријев роман.

Наслеђе 53 • 2022 • 43–59

5. ВРСТЕ АНАФОРЕ

5.1. Директна анафора

Директна анафора подразумева лексичку идентичност антецедента и анафорског израза; она се огледа у употреби исте речи у оба дела анафоре. Идентичност антецедента и анафорског израза назива се кореференција (Korzen 1996: 117). У италијанском језику антецедент се уводи у текст помоћу неодређеног члана у италијанском језику (осим у случајевима које смо описали у 4.1), док је анафорски израз увек уведен одређеним чланом. Антецедент упућује на референт који се налази у спољном свету, дакле на њега се упућује егзофорички, док анафорски израз упућује на антецедент, дакле на њега се упућује унутартекстуално, односно ендофорички.

У наредним примерима из корпуса анализирали смо увођење новог референта у универзум дискурса путем неодређеног члана, док је анафорски израз уведен одређеним чланом:

[[5a] Ma una sera, ch'era seduto al fuoco, si aprì di colpo la porta e comparve un giovane, con un fucile. Avrà avuto diciassette anni. "Cosa succede?" domandò Planetta, senza neppure alzarsi in piedi. Il giovane aveva un'aria ardita, assomigliava a lui, Planetta, una trentina d'anni prima. (Bout, 11/155).

[[5б] Али једне вечери, док је седео поред ватре, нагло су се отворила врата и појавио се један младић с пушком. Могао је имати седамнаест година. „Шта се дешава?" упитао је Планета, чак ни не уставши. Младић је имао смео израз, личио је на њега, Планету, од пре тридесетак година.

[[6a] Da principio avevo trovato lavoro come tutore di un ragazzo tedesco, troppo stupido per andare a scuola, in Engadina. [...] Tre giorni dopo sono stato licenziato, perché il ragazzo non faceva progressi. (Num, 6/119).

[[6б] У почетку сам нашао посао као кућни наставник једном малом Немцу у Енгадину, који је био превише глупав да би ишао у школу. [...] Три дана после тога добио сам отказ, зато што дечак није напредовао.

[[7a] Uno si fermò ai piedi di una quercia spaccata in due dal fulmine, gialla e morta, le accostò una fiaccola di resina ai rami: una fiammata avvolse la quercia che divampò tutta come una torcia gigantesca crepitando veloce. (Gen, 6/151)

[[7б] Један се заустави у подножју храста, муњом расцепљеног надвоје, жутог и мртвог, прислони о гране једну бакљу од смоле: пламен обави храст који сав букну као џиновска воштаница, пуцкетајући дивље.

Употреба одређеног члана указује да је референт већ претходно споменут у тексту, повезујући га на тај начин с антецедентом и стварајући анафорско умрежавање појмова и кохезију текста. Директну анафору карактерише лексичка идентичност, али у анафорском изразу може доћи до парцијалног понављања, као у примеру [6a], у ком имамо однос *un ragazzo tedesco – il ragazzo* (*једном малом Немцу – дечак*). Када

се антецедент састоји из више делова, може се поновити само један део именичке синтагме, и тада говоримо о „парцијалном понављању" („ripetizione parziale") (Palermo 2013: 81).

5.2. Индиректна анафора

Индиректна анафора састоји се из антецедента и анафорског израза. Повезаност ова два елемента другачија је у односу на директну анафору која се остварује лексичким понављањем исте речи. Код индиректне анафоре анафорски израз функционише на много сложенији начин. Њега карактерише употреба еквивалентних израза, синонима, хиперонима, хипонима и деминутива. Палермо види у оваквој „лексичкој супституцији" семантичко и прагматичко богаћење текста (Palermo 2013: 85), као у следећем примеру:

[8а] Questa sera Andrea Camilleri sarà ospite di una trasmissione televisiva. Lo scrittore siciliano presenterà il suo ultimo libro.

[8б] Вечерас ће Андреа Камилери бити гост у једној телевизијској емисији. Сицилијански писац представиће своју нову књигу.

Индиректна анафора подразумева активацију семантичких и прагматичких знања читаоца. Он треба да повеже антецедент с анафорским изразом. У том процесу помаже му одређеност анафорског израза (у потпоглављу 4.2 напоменули смо да анафорски израз мора бити уведен одређеним чланом), будући да се тај израз лексички разликује од антецедента и први пут уводи у текст.

Употреба одређеног члана у анафорском изразу којим се први пут упућује на референта, лексички другачијег од оног на кога упућује антецедент, делује неграматично. Међутим, иако се дати појам спомиње први пут, а уведен је одређеним чланом, управо нам тај поступак даје јасан знак да постоји унутартекстуална семантичка и прагматичка повезаност између елемената анафоре. На читаоцу је да применом „принципа кооперативностиг" (Grice 1989: 368–369), као и активацијом енциклопедијских знања или заједничких знања уочи повезаност између антецедента и анафорског израза.

Иако се индиректна анафора базира на лексичкој неидентичности антецедента и анафорског израза, важно је истаћи да они упућују на истог референта. На тај начин кореференција постоји и у оквиру индиректне анафоре, као што можемо запазити у наредном примеру:

[9а] Ieri mattina avevo comprato dei tulipani a un mercato in periferia, ma quando sono arrivato a casa, i fiori erano già appassiti. (Korzen 1996: 118).

[9б] Јуче ујутру купио сам лале на пијаци на периферији града, али када сам стигао кући, цвеће је већ увенуло.

У примеру [9а] уочавамо семантичку идентичност референата: она је остварена уз помоћ лексичких варијација (Korzen 1996: 118). Повезаност

антецедента и анафорског израза заснива се на следећој предикацији: *i tulipani sono dei fiori* (*лале су цвеће*) (Korzen 1996: 119).

Наредни пример илуструје активацију енциклопедијског знања у анафорском изразу:

[10а] Tra di loro non figura certamente Charles Bettelheim. Lo studioso francese aveva presentato le sue dimissioni dalla presidenza dell'Associazione già nel 1977. (Korzen 1996: 118).

[10б] Међу њима није свакако Чарлс Бетелхајм. Француски истраживач је дао оставку на место председника Удружења још 1977.

У следећем примеру можемо сагледати колико је важан читалац у разумевању анафоре:

[11а] Prestai dei soldi a un tizio un mese fa. Il mascalzone non me li ha ancora ridati. (Korzen 1996: 118).

[11б] Позајмио сам новац неком типу пре месец дана. Бараба ми га још није вратила (односно: још ми није вратила новац, тј. дуг).

Читалац мора да уочи идентичност референата: *il tizio – il mascalzone* (*тип – бараба*). Ако не прихвати ову предикацију, онда ова поменута текстуална секвенца није валидна (Korzen 1996: 119).

5.2.1. Еквивалентни изрази

У нашем истраживању, у оквиру анафорског израза индиректне анафоре уочили смо доминантну присутност еквивалентних израза. Наша претпоставка јесте да разлог за такав одабир писаца лежи у способности ових израза да омогуће додатна појашњења, односно увиде у карактер особе или појаве о којој је реч, да прошире информативност именичке синтагме у оквиру антецедента и самим тим да лексички обогате текст.

Пранди и Де Сантис сматрају да су еквивалентни они изрази који се базирају како на енциклопедијским тако и на заједничким знањима саговорника. На пример, еквивалентни израз за Рим јесте *la capitale d'Italia* (*главни град Италије*) или *la città eterna* (*вечни град*) (Prandi, De Santis 2011: 262–263). Али за некога Рим може представљати, нпр., *Енриков град*. У овом случају говоримо о активацији заједничких знања саговорника. Уколико саговорник не зна ко је Енрико, нећемо моћи да остваримо анафорско повезивање.

У оквиру нашег корпуса издвојили смо следеће еквивалентне изразе:

[12а] Poco dopo entrò un'infermiera per chiedergli se desiderasse qualcosa. Giuseppe Corte non desiderava nulla ma si mise volentieri a discorrere con la giovane chiedendo informazioni sulla casa di cura. (Bout, 25/155).

[12б] После кратког времена ушла је болничарка и упитала да ли нешто жели. Ђузепе Корте није желео ништа, али му је било драго да почне да ћаска са младом девојком, тражећи информације о лечилишту.

[13а] Ma soprattutto, ogni tanto, guardava, con evidente preoccupazione, attraverso la finestra, il cancelletto di legno verde dietro il quale una figura andava su e giù lentamente... Capì la storia del mantello, la tristezza del figlio e soprattutto chi fosse il misterioso individuo che passeggiava su e giù per la strada, in attesa, chi fosse quel sinistro personaggio fin troppo paziente. (Bout, 65/155).

[13б] Али изнад свега, с времена на време, он је са очигледном забринутошћу гледао кроз прозор према зеленој дрвеној капији иза које је нека фигура лагано ишла горе-доле. [...]Схватила је причу са огртачем, синову тугу, а поготово ко је онај тајанствени тип који је чекајући шетао горе-доле улицом, ко је та чудна личност која је била исувише стрпљива.

У примеру [12а] стоји антецедент *un'infermiera* (*болничарка*), на који се надовезује анафорски израз *la giovane* (*младом девојком*); у примеру [13а] у антецеденту стоји конструкција *una figura andava su e giù lentamente* (*нека фигура лагано је ишла горе-доле*), на коју се настављају анафорски изрази: *il misterioso individuo che passeggiava su e giù per la strada* (*онај тајанствени тип који је чекајући шетао горе-доле улицом*), *quel sinistro personaggio fin troppo paziente* (*та чудна личност која је била исувише стрпљива*), у којој имамо и показни придев *quello*.

5.2.2. Синоними, хипероними, хипоними, деминутиви

Поред еквивалентних израза, индиректна анафора може се остварити путем синонима, хиперонима, хипонима или деминутива.

Пранди и Де Сантис истичу да је појава хиперонима чешћа у оквиру индиректне анафоре него појава синонима јер, на пример, не постоји синоним за именицу *rosmarino* (*рузмарин*), али хиперонима је много (Prandi, De Santis 2011: 262).

Наредни пример из корпуса показује како се текстуална кохезија остварује путем повезивања надређеног појма (хиперонима) с подређеним појмом (хипонимом):

[14а] Nella gerarchia zoologica, dagli uccelli in su, tutti gli animali sognano molto. Sognano le cinciallegre e i piccioni, gli scoiattoli e i conigli, i cani e le mucche distese sul prato. (Va, 9/114)

[14б] У зоолошкој хијерархији, од птица па даље, све животиње пуно сањају. Сањају сенице и голубови, веверице и зечеви, сањају пси и краве на ливади.

У следећем примеру повезивање антецедента и анафорског израза одвија се путем деминутива:

[15а] Mi hanno regalato un gatto. Il micino ha subito fatto amicizia con il mio bimbo. (Prandi, De Santis 2011: 262).

[15б] Поклонили су ми једну мачку. Маца се одмах спријатељила са мојим дететом.

Наслеђе 53 • 2022 • 43–59

У наредним примерима можемо видети како се текст обогаћује новим лексемама, односно синонимима:

[16а] Le memorie di un giornalista, il racconto di un anno di lavoro per preparare un quotidiano che non sarà mai uscito. D'altra parte il titolo del giornale dovrebbe essere Domani, sembra un motto per i nostri governi, se ne riparla domani. (Num, 8/119).

[16б] Мемоари једног новинара, приповест о годину дана рада на припреми дневног листа који никада неће бити објављен. А опет, те новине треба да се зову Сутра, што личи на слоган било које наше владе: на то ћемо се вратити сутра.

[17а] Durante la notte era caduta la pioggia, verso occidente il cielo era chiaro mentre alle spalle della casa incombevano ancora delle nubi viola. Prima che cominciasse un altro scroscio sono tornata dentro. (Va, 25/114).

[17б] Прошле ноћи је падала киша; према западу небо је било ведро док су се иза куће претећи гомилали тамни облаци. Вратила сам се у кућу пре новог пљуска.

[18а] Questo è il mio figliolo". E indicava il ragazzo col dito teso. (Gen, 36/151).

[18б] Овај је мој син. – И упре испружени прст у дечака.[4]

5.3. Асоцијативна анафора

Постоје две посебне врсте анафоре које не поседују идентичност референата, а то су асоцијативна анафора и анафорски инкапсулатори.

Врста анафоре која се мора издвојити у односу на индиректну анафору, о којој смо говорили у потпоглављу 5.2, јесте асоцијативна анафора. Суштинска разлика у односу на индиректну анафору јесте да се у овом случају референти не подударају. Дакле, не постоји идентичност референата између антецедента и анафорског израза. Међутим, веза између ова два дела анафоре у асоцијативном погледу веома је јака и стога се они могу лако довести у везу, чиме се обезбеђује текстуална кохезија.

Веза између антецедента и анафорског израза базира се на менталним асоцијацијама које их доводе у логичку везу.

Термин „асоцијативна анафора" („associative anaphora") припада Хокинсу (Hawkins 1978: 123). Ренци користи термин (Renzi 1988: 384) „имплицитна анафоричка референција" („referenza anaforica implicita"). Корзен (Korzen 1996: 120) овакве случајеве анафоре назива „индиректно/имплицитно анафоричним" („indirettamente/implicitamente anaforici") и, наводећи следећи пример, указује да између антецедента и анафорског израза нема идентичности:

4 Наш предлог превода би био: *И прстом показа на дечака*.

[19а] Gancillo, che mai si sarebbe immaginato tanto onore, si insediò nella sua casetta, e seduto al sole sul balcone, contemplò con beatitudine l'oceano che respirava placido e possente. (Buzzati, Boutique 151 у: Korzen 1996: 121).

[19б] Ганчило који никада не би могао замислити толику почаст, сместио се у своју кућицу и, седећи на сунцу на балкону, блажено је посматрао океан, који је смирено и моћно дисао.

Анафорски израз и антецедент повезани су логичким односом између дела и целине, попут стилске фигуре синегдохе.

Хокинс сматра ову врсту анафоре „фасцинантном", али и „најкомплекснијом", будући да је антецедент у стању да активира читав скуп асоцијација. Стога, након што се спомене појам *кућа*, могу се потом употребити речи попут: *кров* или *двориште*. Слично се дешава са појмом *венчање*, за који се везују речи: *млада, деверуше, торта*; за *брод* се везују *јарбол, једра, терет,* [...] а за *кола – мењач, седишта* [...] (Hawkins 1978: 123).

Управо такав однос представља окосницу асоцијативне анафоре и употребе одређеног члана.

Наредни примери указују на логичко-асоцијативну повезаност антецедента и анафорског израза:

[20а] Dopo una sommaria visita medica, in attesa di un esame più accurato Giuseppe Corte fu messo in una gaia camera del settimo ed ultimo piano. I mobili erano chiari e lindi come la tappezzeria, le poltrone erano di legno, i cuscini vestiti di policrome stoffe. (Bout, 24/155).

[20б] После кратког лекарског прегледа, у очекивању брижљивијег испитивања, Ђузепе Корте смештен је у једну веселу собу на седмом и последњем спрату. Намештај је био светао и чист, као и тапете[5], фотеље су биле од дрвета, јастуци пресвучени шареним тканинама.

[21а] La prima domenica, andando a messa a piedi, Ernesto si è accostato alla guida di un'auto. „Dove va?" mi ha chiesto sporgendosi dal finestrino e non appena gliel'ho detto lui ha aperto la portiera dicendo: „Mi creda, Dio è molto più contento se invece di andare in chiesa viene a fare una bella passeggiata nei boschi." (Va', 83/114).

[21б] Прве недеље, док сам ишла на мису пешице, појавио се Ернесто за воланом једних кола. „Куда идете?" упитао ме је нагнувши се кроз прозор и пре него[6] што сам му одговорила, отворио је врата: „Верујте ми, Богу ће бити много драже ако уместо у цркву одете у једну лепу шетњу по шуми".

У примерима [21а] и [22а] видимо следеће асоцијативно-логичке односе: *una gaia camera / једну веселу собу*, на коју се надовезују: *la tappezzeria*, *le poltrone, i cuscini / тапете*, *фотеље*, *јастуци*; *un'auto / једних кола*: *dal finestrino, la portiera / кроз прозор, врата*. Анафорски израз у италијанском језику увек има одређени члан иако се лексема јавља

5 Морамо назначити да овде није реч о *тапетама*, већ о материјалу којим је пресвучен намештај.

6 Превод треба да гласи „чим" уместо „пре него".

први пут у тексту; захваљујући логичко-асоцијативним везама с антецедентом, остварени су предуслови за употребу одређеног члана.

5.4. Анафорски инкапсулатори

Анафорски инкапсулатори представљају апстрактне именице (Lo Duca 2013: 200) чија је функција да упуте на претходни исказ или претходни део текста. Андорно, позивајући се на Конте, указује да такве именице представљају „сажете парафразе читавих делова текста" (Andorno 2014: 52). Те су речи попут „капсуле" (Lo Duca 2013: 200) помоћу којих се описује претходни део текста. Анафорски инкапсулатори служе да се антецедент (преходни исказ или претходни део текста) опише помоћу објективних или субјективних израза у само једној речи. Догађај из претходног дела текста можемо окарактерисати као *несрећу*, *сукоб* или *церемонију* (*incidente*, *scontro*, *cerimonia*) уколико се овај израз базира на објективним параметрима сагледавања претходног исказа (антецедента). Догађај се може сагледати субјективно, и самим тим, јавиће се изрази као што су *трагедија*, *срећан догађај*, *успех*, *пораз* (*tragedia*, *lieto evento*, *successo*, *sconfitta*) (Prandi, De Santis 2011: 277–278).

[22а] Giovanni ha brillantemente superato l'esame. Il suo successo ha fatto molto piacere ai suoi genitori. (Prandi, De Santis 2011: 277).

[22б] Ђовани је сјајно положио испит. Његов успех је веома обрадовао његове родитеље.

На основу примера [22а] видимо да инкапсулатор *Il suo successo* (*Његов успех*) упућује на претходни исказ. Апстрактна именица *successo* („успех") квалификује претходну реченицу као процес, и то успешан. Именски израз *Il suo successo* (*Његов успех*) има три основне функције: наставља се на цео претходни исказ, квалификује се као успех, захваљујући инкапсулатору цео процес постаје тема наредног исказа, омогућавајући да процес који је уведен као нов постане тематска база на коју се надовезује нова информација. На тај начин постиже се уланчавање старих информација с новим и омогућава се постизање текстуалне кохезије. (Prandi, De Santis 2011: 277–278). Корзен назива анафорске инкапсулаторе „метакомуникативним анафорским изразом" („ripresa metacomunicativa"), а термин „метакомуникативни" преузео је од Конте (Conte 1988: 42–43, у: Korzen 1996: 121) која наводи следећи пример:

[23а] Clara disse che avrebbe ritelefonato. Ma non mantenne la promessa. (Korzen 1996: 121).

[23б] Клара је рекла да ће назвати. Али није одржала обећање.

Именица *la promessa* (*обећање*) односи се на целу претходну реченицу коју говорник доживљава на субјективан начин, као изневерено очекивање, будући да оно што је речено у првој реченици није остварено.

У наредном примеру инкапсулатор се базира на објективном изразу:

[24а] Era stata costruita negli anni Venti ma non c'era un solo particolare che la potesse classificare come una casa di quell'epoca. Il fatto che non avesse un'identità mi inquietava, ho impiegato tanti anni per abituarmi all'idea che fosse mia, che l'esistenza della mia famiglia coincidesse con le sue pareti. (Va', 26/114)

[24б] Изграђена је двадесетих година али ни по једном детаљу не би се могла сврстати у тај период. Чињеница да је била без идентитета, испуњавала ме је немиром. Покушавала сам годинама да се привикнем на идеју да је моја и да се постојање моје породице подудара са њеним зидовима.

Одабир инкапсулатора *Il fatto* (*Чињеница*) указује да говорник све елементе претходног исказа сагледава као објективне.

6. ЗАКЉУЧАК

У нашем раду покушали смо да разложимо сложеност функционисања анафоре у италијанском језику базирајући се на прагматичкој перспективи. Анафора се састоји из антецедента и анафорског израза. Анафорски израз може се повезати с антецедентом на разноврсне начине како би се остварила текстуална кохезија. Ти начини могу бити граматички, лексички, семантички, прагматички, логичко-асоцијативни. На основу начина на који се анафорски израз повезује с антецедентом разликујемо четири врсте анафоре: директну, индиректну, асоцијативну и анафорске инкапсулаторе.

Директна анафора садржи исту лексему у антецеденту и анафорском изразу. Карактерише је кореференција, односно, идентичност референата у оба горепоменута дела.

Индиректну анафору карактерише семантичко повезивање антецедента и анафорског израза кроз еквивалентне изразе, хипониме, хипероними, синониме и деминутиве. Ова врста анафоре, такође, садржи кореференцију, односно, постоји идентичност референата иако они нису лексички идентични, али се антецедент и анафорски израз семантички повезују.

Асоцијативна анафора не садржи кореференцију. Код ње не постоји идентичност референата, али се антецедент и анафорски израз повезују логичко-асоцијативним везама. Прагматички су чиниоци кључни да се код ове врсте анафоре постигне разумевање и уочавање везе између антецедента и анафорског израза, а самим тим и да се омогући стварање текстуалне кохезије. Прагматички фактори јесу следећи: познавање контекста и универзума дискурса, препознавање референта, као и поседовање енциклопедијских или заједничких знања. Када је реч о препознавању анафорских веза, указали смо на важност постојања кооперативности саговорника.

Анафорски инкапсулатори јесу специфична врста анафоре која се састоји од антецедента који може бити цео један сегмент текста и анафорског израза који се огледа у употреби само једне речи, односно

апстрактне именице, која у себи сумира цео претходни исказ, дајући му објективну или субјективну перспективу.

Кроз анализу корпуса уочили смо важност прагматичких чинилаца у повезивању антецедента и анафорског израза, не занемарујући граматичке и семантичке чиниоце.

Кроз овај рад желели смо да покажемо важност члана у текстуалној динамици анафоре чија је употреба превасходно условљена прагматичким факторима. Неодређени члан обично уводи антецедент, али и од тог правила постоје извесна, прагматички условљена одступања. Када се у антецеденту јави именица која означава јединствени појам, представља део енциклопедијског или заједничког знања саговорника или када означава класу може се употребити одређени члан.

У овом раду закључили смо да анафорски израз увек захтева употребу одређеног члана, без обзира на лексичку неидентичност с антецедентом у већини случајева. На тај начин указује се да је дошло до текстуалне кохезије.

Листа референци

Andorno [3]2014: C. Andorno, *Linguistica testuale. Un'introduzione*, Roma: Carocci editore.

Dardano[5] 2009: M. Dardano, *Nuovo manualetto di linguistica italiana*, Bologna: Zanichelli.

Dardano, Trifone[5] 2001: M. Dardano, P. Trifone, *La Nuova Grammatica della lingua italiana*, Bologna: Zanichelli.

Džekendof 2002: R. Jackendoff, *Foundations of language: brain, meaning, grammar, evolution*, Oxford: Oxford University Press.

Foljato, Testa [5]2001: S. Fogliato, M. C. Testa, *Italiano: l'uso e la grammatica*, Torino: Loescher Editore.

Grajs 1989: H. P. Grice, *Studies in the way of words*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

Harford et al. 2007: J. Hurford et al., *Semantics. A coursebook*, Cambridge: Cambridge University Press.

Hokins 1978: J. Hawkins, *Definiteness and indefiniteness*, New York: Atlantic Highlands.

Huang 2006: Y. Huang, Anaphora and the Pragmatics-Syntax Interface, u: L. R. Horn, G. Ward, (prir.), The Handbook of Pragmatics, Oxford: Blackwell Publishing, 288–314.

Karlson 2006: G. Carlson, *Reference*, u: *The Handbook of Pragmatics*, u: L. R. Horn, G. Ward, (prir.), Oxford: Blackwell Publishing Ltd., 74–97.

Kartunen 1976: L. Karttunen, Discourse referents, *Syntax and Semantics*, Vol. 7, New York: Academic Press, Inc.

Klajn, Šipka 2008: I. Klajn, M. Šipka, *Veliki rečnik stranih reči i izraza*, Novi Sad: Prometej.

Klark 2009: H. H. Clark, Context and Common Ground, u: J. L. Mey, (prir.), *Concise Encyclopedia of Pragmatics*. Oxford: Elsevier Ltd., 116–119.

Konte 1991: M. E. Conte, Anafore nella dinamica testuale, Firenze: *Quaderni del Giscel*, 10, Firenze, 25–43.

Korzen 1996: I. Korzen, *L'articolo italiano fra concetto ed entità*, Copenhagen: Museum Tusculanum Press.

Kruz 2006: A. D. Cruse, *A Glossary of Semantics and Pragmatics*, Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd.

Kristal [3]1985: D. Crystal, *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, Beograd: Nolit.

Luis 1969: D. Lewis, *Convention: a philosophical study*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

Lo Duka [2]2013: M. Lo Duca, *Lingua italiana ed educazione linguistica. Tra storia, ricerca e didattica*, Roma: Carocci editore.

Marelo 1986: C. Marello, Anaphora and deixis as cohesive devices in lexicography, u: S. H. Mary (prir.), Proceedings of the 2nd EURALEX International Congress, 117–123, Cirih: A. Francke Verlag.

Mej 2009[2]: J. L. Mey, *Concise Encyclopedia of Pragmatics*, Oxford: Elsevier Ltd.

Palermo 2013: M. Palermo, *Linguistica testuale dell'italiano*, Bologna: Il Mulino.

Pitano 1997[2]: G. Pittano, *Sinonimi e contrari. Dizionario fraseologico delle parole equivalenti, analoghe e contrarie*, Bologna: Zanichelli.

Prandi, De Santis 2011[2]: M. Prandi, C. De Santis, *Le regole e le scelte. Manuale di linguistica e di grammatica italiana*, Torino: UTET Università.

Renci 1988: L. Renzi, *L'articolo*, u: L. Renzi, (prir.), *Grande grammatica italiana di consultazione*, Vol 1, Bologna: Il Mulino. 357–423.

Корпус и скраћенице

Corrado Alvaro, *Gente in Aspromonte*, Firenze: Le Monnier, 1930. *Svet iz Aspromonta*, Novo pokolenje, 1953, prevod: Danica Lukić. (Скраћено: Gen).

Dino Buzzati, *La boutique del mistero*, Milano: Mondadori, 1968. *Prodavnica tajni*, Leo Commerce, 2006, Prevod: Cvijeta Jakšić. (Скраћено: Bout).

Italo Calvino, *Marcovaldo ovvero Le stagioni in città*, Torino: Einaudi, 1963, *Markovaldo ili godišnja doba u gradu*, Nolit, 1980, prevod: Julijana Vučo. (Скраћено: Marc).

Susanna Tamaro, *Va' dove ti porta il cuore*, Milano: Rizzoli, 1994. *Idi kuda te srce vodi*, Evro Giunti, 2011, prevod: Mirjana Đukić Vlahović. (Скраћено: Va').

Umberto Eco, *Il cimitero di Praga*, Milano: Bompiani, 2010. *Praško groblje*, Vulkan, 2017, prevod: Mirela Radosavljević, Aleksandar Levi. (Скраћено: Cim).

Umberto Eco, *Numero zero*, Milano: Bompiani, 2015. *Nulti broj*, Vulkan, 2015, prevod: Mirela Radosavljević, Aleksandar Levi. (Скраћено: Num)

Наслеђе 53 • 2022 • 43–59

Tijana N. Kukić

ANAPHORA AND THE ARTICLE USAGE IN THE ITALIAN LANGUAGE

Summary

Anaphora represents a complex linguistic phenomenon that enables the interconnection of textual information. It consists of an antecedent and anaphoric expression. The antecedent introduces an extratextual referent that is grammatically accompanied by indefinite article. In some cases the use of definite article is correct but such choices are usually based on pragmatic factors. The anaphoric expression is always introduced by the definite article, because the definite article is the signal that the textual cohesion has taken place through the relation between the elements of the anaphora.

The main goal of this paper is to investigate the types of bonding between the antecedent and the anaphoric expression. Depending on the prevalent type of bond we singled out four types of anaphora in our corpora based on six Italian novels: direct, indirect, associative anaphora and anaphoric encapsulator.

Our research shows that the first two types are characterized by coreference, while the other two are not. This implies that the direct anaphora is based on lexical bonding, whereas the indirect is based on semantic bonding of various lexical substitutes such as equivalent expressions, hyponyms, hyperonyms, synonyms or diminutives. The associative anaphora requires strong logical and associative bond between the antecedent and the anaphoric expression in order for cohesion to happen. The anaphoric encapsulator presents a single word that can summarize a whole segment of the previous text. We have concluded that all four types of anaphora successfully create textual cohesion and the reader is equipped to connect the antecedent to the anaphoric expression, regardless of whether there is a referential identity within the anaphora. The goal of this article is to point out the importance of pragmatic factors that enable this kind of referential recognition. They include the encyclopedia knowledge, the common knowledge, the knowing of the context and the co-text, the discourse universe and the cooperative principle that depends on the reader's willingness to accept the referential connections within anaphoric elements.

Keywords: anaphora, Italian article, antecedent, anaphoric expression, pragmatic factors

Примљен: 7. јануар 2021. године
Прихваћен: 5. децембра 2022. године